

ПОНЯТТЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення таких понять, як «система» та «механізм». Зазначено, що більшість ознак, притаманних поняттю «система», є характерними і для терміна «механізм». Наголошено, що через політико-правовий механізм держава втілює у життя свою владну волю, а також реалізує свої завдання та функції з метою надання відповідного забезпечення найбільш важливим сферам суспільного життя. Надано авторське бачення щодо тлумачення поняття «механізм реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань».

Ключові слова: система, механізм, елемент, державна політика, виконання кримінальних покарань.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых исследованы теоретические подходы относительно толкования таких понятий, как «система» и «механизм». Отмечено, что большинство признаков, присущих понятию «система», характерны и для термина «механизм». Отмечено, что через политико-правовой механизм государство воплощает в жизнь свою властную волю, а также реализует свои задачи и функции с целью предоставления соответствующего обеспечения наиболее важным сферам общественной жизни. Предоставлено авторское видение относительно толкования понятия «механизм реализации государственной политики в сфере исполнения уголовных наказаний».

Ключевые слова: система, механизм, элемент, государственная политика, исполнения уголовных наказаний.

The article, based on an analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of concepts such as “System” and “arrangement”. It is noted that most of the features inherent in the notion of “system” are specific for the term “mechanism” emphasized that because of political and legal mechanism of state embodies the his imperious will, as well as implementing its tasks and responsibilities to provide appropriate to ensure the most important areas of public life. Courtesy of the author’s vision of the interpretation of the term “mechanism of state policy in the execution of sentences”.

Key words: system, a mechanism element, public policy, enforcement of criminal penalties.

Вступ. В основі формування та розвитку правової держави, різних галузей законодавства, практики застосування його норм лежить політика, яка відображає принципи, стратегію, основні напрями і методи досягнення соціальних цілей, які ставить перед собою суспільство, політичні і владні структури, що його представляють [1]. Реалізація державної політики як загалом, так і в окремих сферах – це не хаотичний, безсистемний процес, а злагоджений механізм, який має свою внутрішню структуру та функціонує у певному порядку. Здійсненню державної політики у сфері виконання кримінальних покарань також притаманний власний механізм, сутність якого ми і розглянемо у цьому науковому дослідженні.

Дослідженню сутності окремих елементів поняття «механізм реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань» присвячували увагу у своїх наукових працях

© МУРАВЬОВ К.В. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри фінансового та банківського права (Інститут права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом)

такі вчені, як Я.М. Брайнін, В.К. Глістін, П.С. Дагель, І.М. Даньшин, О.М. Ігнатов, І.І. Карпещ, С.Г. Келіна, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова, В.Т. Маляренко, П.С. Матишевський та інші. Однак єдиного комплексного дослідження визначеної проблематики проведено не було.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поняття юридичних елементів механізму реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Результати дослідження. Спершу звернемося до тлумачної словникової літератури з метою з'ясування лексичного значення слова «механізм», де наводяться такі його визначення, як пристрій, який передає або перетворює рух, приводить машину або апарат у дію; сукупність рухомо з'єднаних частин, що здійснюють під впливом застосовної сили завдані рухи; внутрішня будова, система чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [2, с. 665]. З викладеного видно, що термін «механізм» дуже схожий за своєю сутністю із терміном «система». Останній походить від грецького слова «συστήμα», що означає «сполучення», «складення», «утворення», «ціле», «з'єднання». У сучасних тлумачних словниках із терміном «система» пов'язується такий зміст, як порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; стрункий ряд, зв'язане ціле; форма організації, будова чого-небудь; сукупність яких-небудь, елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; сукупність частин, пов'язаних спільною функцією; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин; сукупність принципів, які є основою певного вчення; технічний пристрій, конструкція [3, с. 121].

Досить багато уваги змісту категорії «система» приділяється на сторінках філософської літератури. Так Л.Ф. Ільїчев та І.Т. Фролова розуміють систему як сукупність елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює певну цілісність, єдність [4, с. 609]. М.М. Розенталь та П.Ф. Юдін вважають, що система – це множина пов'язаних між собою елементів, що являють собою певне цілісне утворення [5, с. 405]. Ю.П. Сурмін характеризує систему як сукупність елементів, що характеризується структурою, зв'язками та функціями, які забезпечують цілеспрямований розвиток. У сучасній науці, як зазначає науковець, існує кілька варіантів визначення поняття «система» залежно від того, яке базове поняття покладено в його основу [6, с. 641].

Отже, спираючись на вищезазначене, можемо дійти висновку, що для системи ключовими є такі ознаки, як багатоеlementність; наявність внутрішньої структури, будови; наявність певних взаємозв'язків між елементами системи, які забезпечують цілісність та єдність останньої.

Звідси можемо дійти висновку, що коли йдеться про систему, то мається на увазі щось впорядковане, належним чином організоване, злагоджене та послідовне. Як слушно зазначає Г.В. Осипов, кожна система за своєю природою є упорядкованою безліччю елементів, взаємопов'язаних між собою, які утворюють деяку цілісну єдність; порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у певному зв'язку, суворого послідовності дій [7, с. 321].

Очевидно, що всі вищезазначені ознаки притаманні і механізму, оскільки кожен механізм – це особливого роду система, специфіка якої полягає у тому, що вона має динамічний, рухливий характер. Тобто це така система, у якій всі елементи мають рухливі взаємозв'язки. Із цього приводу слушним буде відзначити думку О.Ф. Скакун, яка, досліджуючи механізми держави, звертає увагу на те, що його варто розглядати не як просту сукупність складових його елементів (державних органів, організацій, установ), а як систему цих елементів, функціонально сумісних, узгоджених між собою і системою загалом, котрі перебувають у постійному відновленні з метою підтримання своєї основної функції – управління [8, с. 88].

З метою більш чіткого усвідомлення того, що розуміють під механізмом безпосередньо у правознавстві, розглянемо зміст деяких понять, у яких використовується термін «механізм». Варто відзначити, що таких понять у теорії права існує досить велика кількість, наприклад:

1) механізм держави – це цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави [8, с. 87]; це сукупність державних органів, установ, підприємств та інших державних інституцій, за посередництвом яких практично здійснюються завдання і функції держави [9, с. 116];

2) механізм правового регулювання – це певна ідеальна модель, створена в результаті спрощення, огрубіння процесу регулювання, відволікання від якихось другорядних, несуттєвих моментів. Мета цієї моделі – з певним ступенем наочності представити в єдності і взаємодії всі правові засоби [10, с. 125]; узята в єдності система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задоволь-

няються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сушим») [8, с. 498]; система послідовно організованих юридичних засобів (явищ), за допомогою яких досягаються цілі правового регулювання [9, с. 413].

Деякі дослідники також ведуть мову про правовий механізм, який розуміють як комплекс взаємопов'язаних юридичних засобів, які об'єктивовані на нормативному рівні, необхідні та достатні для досягнення певної мети [6, с. 423]. Оскільки нас цікавить адміністративно-правовий аспект механізму реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, варто звернути увагу на поняття механізму адміністративно-правового регулювання, який на сторінках юридичної літератури тлумачиться як сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин, що виникають із приводу правовідносин реалізації виконавчої влади [11, с. 36]; сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [12, с. 64]; сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації адміністративних зобов'язань публічної адміністрації [13];

3) механізм реалізації права: єдність правових засобів, за допомогою яких матеріалізуються права та обов'язки суб'єктів [14, с. 218]; набір своєрідних важелів, що закономірно беруть участь у приведенні реалізованої норми в робочий стан, у втіленні всього її змісту в регульовані суспільні відносини, у досягненні наміченого законодавцем результату [15]; впорядкованість різноманітних соціальних та юридичних чинників, форм, способів, умов і гарантій здійснення конституційних норм відповідно до демократичних процедур, принципів законності та соціальної справедливості [16, с. 267];

4) механізм державного управління – це способи розв'язання суперечностей явища чи процесу в державному управлінні, послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй форм і методів управління [6, с. 421]; це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на внутрішні та зовнішні фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта; складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має певну структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкти управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [17]; сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [18, с. 107];

5) механізм захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина – це можливість здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, а також система органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи; механізм захисту прав є системою та комплексом послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини та громадянина [19];

6) механізм забезпечення реальності прав і свобод людини та громадянина – це система необхідних умов, які зумовлюють «рух» прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, тобто переводять їх із декларативного, «мертвого» стану в реальний [20].

Досить часто на сторінках юридичної літератури трапляється визначення поняття «механізм забезпечення прав людини і громадянина» як взагалі, так і в окремих сферах суспільного життя. На наше переконання, звернути увагу на зміст цього поняття у межах представленого дослідження буде особливо корисним, оскільки реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань прямим чином пов'язана з обмеженням прав, свобод і законних інтересів людей та обтяженням їх додатковими обов'язками. Так, В.О. Демиденко механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина описує як процес цілеспрямованої діяльності компетентних органів щодо сприяння реалізації прав і свобод людини та громадянина, їх охороні та захисту» [21, с. 10].

В.С. Бігун вважає, що зазначений механізм являє собою сукупність умов, за яких права людини поважаються та визнаються (як державою, так і особою) та ефективно реалізуються, за потреби – захищаються за допомогою права. Автор наголошує, що забезпечення прав людини передбачає трансформацію її основоположних прав у юридичні права та обов'язки суб'єктів права, коли певні можливості людини, які визначаються як основоположні права, будуть гарантовані державою через їх визначення як загальнообов'язкових правил поведінки, а держава та інші суб'єкти матимуть обов'язок їх дотримуватися, гарантувати. Йдеться про юридичний механізм забезпечення прав людини [22].

Я.В. Лазур характеризує механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері державного управління як діяльність органів державного управління щодо створення належних умов

реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій шляхом виконання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів [23, с. 393].

Окрім вищенаведених позицій, різними авторами пропонуються такі визначення механізму забезпечення прав людини і громадянина, як система засобів і чинників, за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод особи та їх охорона відповідними зобов'язаними суб'єктами державної влади, а у разі порушення – їх захист і відновлення; єдина система взаємодіючих правових засобів, з допомогою яких держава здійснює юридичний вплив на правовідносини між суб'єктами права з метою визнання, дотримання та реалізації основних прав людини і громадянина; динамічний взаємозв'язок норм та інститутів конституційного права, які характеризують формальний і матеріальний зміст прав людини у їхній взаємодії, а також установлюють базові принципи організації та функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування в частині сприяння реалізації та захисту таких прав і свобод, визначених конституцією та імплементованих у систему національного законодавства нормами міжнародного права [24]; діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян зі створення умов (гарантій) для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту [25, с. 22]; сукупність взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів, спрямованих на досягнення єдиної мети – забезпечення прав і свобод людини та громадянина [26, с. 602]; система взаємопов'язаних правових норм, яка закріплює основні права та свободи громадян і встановлює гарантії їх реалізації, а також систему органів державного управління та його апарату, які забезпечують, охороняють і захищають основні права та свободи громадян [23, с. 393].

Що стосується поняття «політичний механізм», то воно сьогодні не має чіткого визначення, хоча і досить часто застосовується у повсякденному житті як на професійному, так і побутовому рівні. Л.Л. Приходченко із цього приводу пише, що поняття «політичні механізми» є порівняно новим у вітчизняному суспільствознавстві, відповідно, немає чіткого визначення дефініції. Насамперед це пов'язано з тим, що набір і характер механізмів, які практично використовуються в державному управлінні, зумовлюється політичним режимом держави, в якому втілюються засоби та методи здійснення політичної влади, визначаються необхідні та можливі управлінські дії. Тому цілком слушним є визначення політичних механізмів відповідно до назв політичних режимів – монархічно-традиційного, тоталітарного, авторитарного, демократичного, що позначається на специфіці забезпечення процесу управління, є віддзеркаленням політичного стану суспільства і держави. Неоднозначність політичного режиму визначає складність поєднання політичних механізмів, що застосовуються в тих чи інших умовах. Наприклад, механізм рекрутування владних/політичних еліт. Далі автор відзначає, що стимулювання політичного процесу шляхом проведення економічних реформ, правовий та адміністративний механізми досягнення балансу політичних сил та інтересів, внутрішня неузгодженість суспільства і відкритий опір державі є могутнім стимулом для вдосконалення механізмів політичного управління.

Політичні механізми, на думку Л.Л. Приходченко, можна визначити як засоби реалізації державної політики, конкретних завдань державного управління, сукупність певних управлінських процедур, прийомів, об'єднаних на основі дотримання принципів, серед яких визначальними, такими, що формують їхній характер, є відповідальність, легітимність, законність, гласність, відкритість, науковість ін. [27]; сукупність видів діяльності суб'єктів, гарантованих законом і включених у динаміку практично-політичних відносин, які охоплюють усі стадії розвитку та функціонування політичної системи [28]; практику реалізації управлінських процедур – розроблення, прийняття та реалізацію рішень; регулювання політичних криз і конфліктів; аналіз та оцінку результатів і наслідків прийнятих рішень [29]. Ю.В. Ковбасюк прямо не визначає поняття «політичний механізм», проте відзначає, що складовою частиною здійснення державної політики є визначення механізму її реалізації, що передбачає сукупність засобів, методів і ресурсів, які забезпечать вжиття запланованих заходів відповідно до поставлених завдань [30, с. 31].

Висновки. Отже, спираючись на вищенаведені наукові думки, можемо стверджувати, що будь-який політико-правовий механізм, незалежно від того, у якій сфері та у яких напрямках він функціонує, є динамічною системою, яка складається із низки засобів (методів, способів, прийомів) правового та неправового характеру (організаційно-управлінського, економічного, виховного тощо), а також інституцій, що ці засоби реалізують. Через такі механізми держава втілює у життя свою владну волю, а також реалізує свої завдання та функції з метою надання відповідного забезпечення найбільш важливим сферам суспільного життя. Звідси доходимо висновку, що

механізм реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань можна охарактеризувати як систему організаційно-правових та інших засобів і заходів, а також інституцій (установ, організацій тощо), якими вони втілюються (впроваджуються, реалізуються) у життя, спрямованих на забезпечення виконання завдань і досягнення цілей державно-управлінської діяльності у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України: Підручник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 352 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 1728.
3. Бибиц С.П. Сюта Г.М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С.Я. Єрмоленко. – Харків, «Фоліо», 2006. – С. 623.
4. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
5. Философский словарь / Под ред. М.М. Розенталя и П.Ф. Юдина. – М.: «Политическая литература», 1962. – 544 с.
6. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820 с.
7. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор – академик РАН Г.В. Осипов. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. – 488 с.
8. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
9. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.; За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
10. Теория государства и права. Доржиев Ж.Б. Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2005. – 345 с.
11. Котельникова Е.А., Семенцова И.А., Смоленский М.Б. Административное право: Учебник. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 352 с.
12. Стеценко С.Г. Адміністративне право : Україна Навчальний посібник – К.: Атіка, 2007. – 624 с.
13. Курс адміністративного права України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко [та ін.] / за ред. В.В. Коваленка. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 808 с. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/1226042548182/pravo/administrativno-pravovi-normi-vidnosini>.
14. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 336.
15. Теория юриспруденции: учебное пособие для студентов, готовящихся к сдаче государственного экзамена по теории государства и права / [Р. В. Шагиева и др.]; под ред. Р. В. Шагиевой; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Российская правовая акад. М-ва юстиции Российской Федерации», Полиграф-Информ, 2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://books.house/prava-teoriya/134-yuridicheskij-mehanizm-realizatsii-32771.html>.
16. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России. Учебное пособие. – М.: Издательство МГУ, Издательская группа ИНФРА • М – НОРМА, 1997. – 304 с.
17. Орцева О.С. Механізми державного управління: теоретичні підходи до визначення поняття [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2013-specproekt/gu2_ortseva.htm.
18. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. / К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 254 с.
19. Ю. М. Сидорчук. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/682/6.pdf>.
20. Юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян / О.В. Турута // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 519–523. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
21. Демиденко В.О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина в діяльності міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук :

спец. 12.00.02 (конституційне право) / Володимир Олексійович; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 16 с.

22. Бігун В.С. Судове праворозуміння у механізмі забезпечення прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bihun.in.ua/jushits/jurhit/article/632/>.

23. Лазур Я.В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні // Науковий журнал «Форум права», № 9, ХНУВС, 2009, – С. 392–398.

24. Васильченко О.П. Конституційно-правовий механізм забезпечення принципу рівності прав і свобод людини та громадянина в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-11-2015/item/406-konstytutsiyno-pravovyyu-mekhanizm-zabezpechennya-pryntsypu-rivnosti-prav-i-svobod-lyudyny-ta-hromadyanyna-v-ukrayini-vasylchenko-o-p>.

25. Наливайко О.І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права / О.І. Наливайко // Держава і право : збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки. – 2001. – Вип. 12. – С. 18–24.

26. А.А. Романоваю Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні // Науковий журнал «Форум права», 2012. № 2. – С. 599–603.

27. Корнев М.О. О политических механизмах регулирования общественной жизни / М.О. Корнев. – Режим доступу : <http://www.tstu.ru/education/elib/pdf/st/2005/kornevs.pdf>.

28. Шабров О. Политическое управление. Проблемы стабильности и развития. / О. Шабров. – М. : Интеллект, 1997. – 200 с.

29. Л.Л. Приходченко. Політичний та інституційний механізми державного управління: узгодження інтересів. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/pravo/28/1080-politichnij-ta-institucijnij-mekhanizmi-derzhavnogo-upravlinnya-uzgodzhennya-interesiv.htm>. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентів України ; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 448 с.

30. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентів України ; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 448 с.